

**BİR BENLİK KRİZİ OLARAK POST-TRUTH:
RASYONEL BATI VE DUYGUSAL ÖTEKİ ARASINDAKİ
FARKIN SEYRELMEŞİ**

**POST-TRUTH AS AN ONTOLOGICAL CRISIS:
DILUTION OF THE DIFFERENCE BETWEEN
RATIONAL WEST AND EMOTIONAL EAST**

Nail TANRIÖVEN*

ÖZ

Post-Truth, Uluslararası İlişkiler’de önemsenmese de disiplininin ikili (*dyadic*) yaklaşımı, Batı-Öteki ilişkilerinde ve kavramın özündeki duygular ve duyguların kamusal alana yansımaları açısından alternatif bakış açıları sağlamaktadır. Post-Truth farklı anlamlarda veya farklı bağlamlarda kullanılsa da bu çalışmada, kavramın özünün duyguların rasyonalitenin karşısında bir gerçeklik referansı olarak alınması olduğu ileri sürülmüştür. Post-Truth’un gözlemlenebilen bir sürecin sonunda, Batı’nın kendini bir varoluşsal krizde bulması olduğu söylenebilir. Bunun temelinde, duyguların artık siyasette görünür halde olduğu iddia edilebilir. Dünyanın birçok noktasındaki gibi Batı’da kamusal alan sosyal medya ile genişlemiş ve bireyler hayatlarının neredeyse her alanını, duyguları baskın olduğu bir biçimde kamusal alana taşımaya devam etmektedirler. Post-Truth’tan önceki yılın sözcüklerinin de gösterdiği üzere, bireyler, iletişim araçlarının duyguların ifade edilmelerini sağlayacak şekilde evrimleşmeleri sonucu siyasal alanda duyguların görünür olduğu bir yapının gelişimini sağlamıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nail@erciyes.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2572-3013>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.04.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 21.09.2023

Duyguların kendilerini biçimlendirmedini savunan ve bunu kendisini ötekisinden farklı ve üstün kılan bir varoluşsal varsayım olarak içselleştiren toplumlar artık ötekisine benzemekte ve aradaki farklılıklar bulanıklaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-Truth (Hakikat-Ötesi), Duygular, Uluslararası ilişkiler, Ötekileştirme, Batı-Doğu.

ABSTRACT

The discipline of International Relations has not shown much attention to Post-Truth. However, alternative perspectives could be developed by adopting the dyadic approach of International Relations –familiar with the phenomena in the proxies of Post-Truth– with a focus West-East (or Others) relationship, and the emotions as the basis of Post-Truth and the public life. Although Post-Truth is used in different meanings or contexts, this study argues that the essence of the concept is emotions as opposed to rationality as a reference point for defining reality. Post-Truth is a consequence of the observable process of an existential crisis. The basis of this is the fact that emotions become more visible in public life. The public sphere in the West has expanded with social media, and individuals continue to carry almost every aspect of their lives –including their emotions– to the public. As the preceding words of the year give clue, individuals contributed to the evolution of a structure where emotions are more visible in politics. Societies assuming emotions as not effective and maintaining this as one of their superior ontological assumptions have found themselves resembling their other, and the demarcation has begun to blur.

Keywords: Post-Truth, Emotions, International Relations, Otherization, West-East.

GİRİŞ

Sosyal Bilimlerde veya daha özelde Uluslararası ilişkiler alanında, yeni bir dönemin başladığı veya açıklanması gereken bir *Yeni*'nin ortaya çıktığı düşüncesi zaman zaman ileri sürülür. Bu yeni başlangıçlar, heyecan uyandıran yeni araştırma konularını beraberinde getirirken, bazen de akademinin

marjinalleştirilmiş veya ana akım yaklaşımları tarafından genelde değersiz veya bilim-dışı olarak nitelendirilmiş ontolojik, epistemolojik ve/ya aksiyolojik varsayımların –kısaca metodolojilerin– geri dönüşünü beraberinde getirmiştir.

Post-Truth kavramının –tartışmanın ilerleyen kısımlarından da anlaşılacağı üzere ve her ne kadar Türkçe karşılığını bulmuş kabul edilse de bu çalışmada kavram bir özel isim olarak kabul edildiğinden kavramın herhangi bir Türkçe karşılığı kullanılmamaktadır– 2016 yılında Oxford İngilizce Sözlüğü tarafından yılın sözcüğü olarak ilan edilmesi ve kavramı popülerleştiren siyasi olayların yoğunluk kazanmasıyla birlikte Post-Truth Çağı olarak ifade edilen bir *Yeni* gündeme gelmiştir. Akademisyenler tarafından uzman olarak görülmeyen, özellikle *New York Times En Çok Satanlar* gibi listelerde yer alan çalışmaların yanı sıra, Felsefe, Siyaset Bilimi gibi alanlarda da Post-Truth (Çağı) dikkatleri üzerine az da olsa çekmiştir. Fakat Uluslararası ilişkiler disiplini, Post-Truth kavramına benzer ilgiyi göstermemiştir veya disiplinde yakın zamanda yayınlanan kısıtlı yaklaşımlardan öteye geçilmemiştir (örneğin McGlinchey vd., 2022). Post-Truth ekseninde olduğu ileri sürülebilecek, gerçeği saptıran veya gizleyen kavramlara –örneğin *Fake News* (Yalan Haber) veya *Covert Action* (Üstü Kapalı Hareket)– dünya siyasetinde yabancı olunmayışı bu ilgisizliğin temel nedenleri arasında görülebilir. Bunun yanında disipline hâkim olan Realist yaklaşımlara göre, devlet bekası için normatif kaygıların göz ardı edilebileceğini ileri süren Hobbesian bir dünya görüşü de Post-Truth kavramını Uluslararası ilişkiler disiplini için çok çekici hale getirmeyen faktörler arasında olabilir. Her ne kadar, bu iki olası ilgisizlik kaynağı tam olarak anlaşılması zor birer varsayım veya zayıfça desteklenmiş önerme gibi dursalar da Post-Truth kavramının genel geçer kullanım veya tanımı dikkate alınınca, aslında temellendirilebilir birer bakış açısı oldukları anlaşılacaktır.

Uluslararası İlişkiler'in ilgisizliğine rağmen, Post-Truth kavramının benzerlerine alışık olduğu varsayılabilir bu disiplinin ikili (*dyadic*) bakış açısından yola çıkarak, Batı-Doğu veya Batı ve diğerleri arası ilişkiler nezdinde incelenmesi farklı bir bakış açısı geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu ilişkileri, özellikle varoluşsal (ontolojik) varsayımlar doğrultusunda, Post-Truth'un temelini oluşturduğu iddia edilebilecek duygular ve duyguların kamusal alana yansımaları açısından ele alarak, Post-Truth kavramına getirilen mevcut yaklaşımlara alternatif bir bakış açısı geliştirilebiliriz. Her ne kadar konunun güncelliğinin yavaş yavaş kaybolduğu ileri sürülebilse de tarihsel süreç analizinin parçası olarak Post-Truth kavramına getirilecek farklı disiplinler yaklaşımlar olgunun daha ilginç bulunabilecek dinamiklerini açığa çıkaracaktır.

Post-Truth'un ampirik olarak gözlemlenebilen bir sürecin sonunda, Batı'nın kendini, varoluşsal varsayımlarını rahatsız eden bir şok içerisinde bulması durumu

olduğu ileri sürülebilir. Uzun süredir kendini rasyonel varsayımlar üzerinden inşa eden ve bunu net bir üstünlük olarak tanımlayan Batı düşünce tarzı yakın zamandaki gelişmeler ile üstünlük kurduğu toplumlardan kendini ayırt eden özelliklerinden (veya ontolojik varsayımlardan) yoksun kalmaya başlamıştır. Kendini bir nevi ontolojik güvenlikten yoksun bulmuştur. Bunun da temelinde, duyguların artık siyasette göz ardı edilemeyecek faktörler olarak daha görünür hale gelmesinin yer aldığı iddia edilebilir. Bu doğrultuda Post-Truth araştırmaları için yeni fikirler üretilebilir veya Post-Truth çağı daha genel bir olgunun ayrıntılı bir vaka çalışması olarak ele alınabilir. Duyguların araştırma konularına dahil edilmesi tartışmaları yeni olmasa da işin ‘nasıl’ kısmı konusunda derin farklılıklar ve uyuşmazlıklar söz konusu olduğundan Post-Truth, örneğin, genel Duygu-Siyaset ikilisi açısından aydınlatıcı çalışmalara olanak sağlayabilir. Bu yüzden, bu makaledeki tartışmanın, daha çok yeni çalışmalara öncülük edecek gelenekselci veya teorik nitelikte olduğunu ve çalışmada daha ayrıntılı bir ampirik bir yaklaşımın öncülüğünü yapacağına inanılan sadeleştirilmiş bir tarihsel süreç analizinin yapıldığını en baştan vurgulamak faydalı olacaktır.

1. POST-TRUTH: DUYGULARIN YARATTIĞI BİR BATI KRİZİ

Her yıl farklı İngilizce sözlükleri tarafından yılın kelimeleri ilan edilir. Bunlar içerisinde en fazla dikkat çekenlerden biri şüphesiz Oxford İngilizce Sözlükleri tarafından 2016 yılında *Alt-Right* gibi politik içerikli sözcüklerin önüne geçerek yılın sözcüğü ilan edilen (Schuessler, 2016) ve “Belirli bir konu üzerinde-hakkında kamuoyunu oluşturmada nesnel hakikatlerin, duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” (Oxford-Dictionaries, 2016) olarak tanımlanan Post-Truth olmuştur. Sözcüğün Türkçe karşılığı olarak çoğunlukla Hakikat Sonrası, Gerçek Ötesi veya Gerçek Sonrası kavramları kullanılmaktadır. Hatta, kavramın ne olduğunun ayrıntılı olarak tartışıldığı çalışmalarda kavramın özünün, “karşıdakini manipüle etmek için veya yalan söyleyen kişinin kendi çıkarı için yalanı kullanması, doğrunun önemsiz hale getirilmesidir ve bu çıkarlar için ortaya atılan söylemlerin –eğer duygusal olarak iyi hissettiriyorsa– teyit edilmeden, araştırılmadan doğru kabul edilmesi” iddiası ile Post-Truth’un, “Çıkarıcı Doğruluk Çağı” olarak Türkçe karşılığı bile önerilmektedir (Arkan, 2022: 13). Bunun yanında Türkçe literatür gözden geçirildiğinde küçümsenmeyecek sayıda çalışmanın (örneğin Gür vd., 2022; Sarıhan ve Taşcıoğlu, 2022; Özer, 2023) ısrarla Post-Truth kavramını birebir İngilizce olarak kullandığı görülmektedir ki bu tarz genelde Türkçe olarak tam karşılığı verilemeyen kavramların en yaygın kullanım şeklidir.

Kelimenin içindeki, Truth ve tanımında yer alan (*objective*) *fact* kelimeleri zaten var olan ontolojik tartışmaların ve Felsefede doğrunun doğası ile ilgili

sorgulamaların özünü oluşturmaktadır. Bundan dolayı, kelimenin doğduğu dil, toplum veya söylemler içerisinde Post-Truth zaten oldukça tartışmalı bir kavram olarak görülmektedir. Bu yüzden, konuyu daha iyi anlamak, kapsamlı bir açıklama verebilmek için gerçeklik hususunda çağdaş felsefeye kadar gelen gerçekçilik adı altında anılan görüşleri mutlaka incelemek gereklidir (Selim, 2023: 503). Fakat konunun Uluslararası İlişkiler disiplini özelinde ele alınmasından dolayı bu çalışmada, Post-Truth'un Arendt görüşleri özelinde teorik temeller üzerinden ele alındığı (Mertek, 2020) veya tarihsel olarak felsefi tartışmalar ışığında ayrıntılı bir şekilde çeviri analizinin yapılması (Selim, 2023) gibi ayrıntılı bir tartışması yapılmayacaktır. Bunun yerine belirli başlı tartışmalar ekseninde Siyaset ve Hakikat konusuna değinilerek Hakikat Türleri, kendini, duygusal öteki üzerinden ontolojik olarak güvenleştiren veya üstün kılan toplumun krizi açısından ele alınacaktır.

Uluslararası İlişkiler içerisinde Post-Pozitivist çalışmaların da ortaya koyduğu şekilde, hakikat veya *truth* politik toplulukları oluşturan süreçlerden bağımsız olarak ele alınamaz (Fluck, 2017: 184). Dolayısıyla her ne kadar Türkçe'de "Gerçeklik-Ötesi olarak doğru karşılığını bulmuş olarak" (Köktürk, 2020: 41) düşünülse de Post-Truth, belirli bir duruma denk gelen özel bir isim olarak kullanılmalıdır. Bahsedileceği üzere, kavram belirli bir Bilgi-İktidar veya Hakikat-Rejimi yörüngesinde, Batı olarak ifade edilen toplumlar ile ilişkilendirilmelidir. Bu toplumların siyasal olarak sınırları çizilen alanlarının, toplumların biz anlayışlarına zıt bir şekilde dönüşüm geçiriyor olmasından ötürü bu kavramın, bir özel isim olarak kullanılması –en azından şu anki zaman ve mekân değişkenleri içerisinde– isabetli bir karar olacaktır.

Belirtilen tanımsal kaygılara ek olarak kelimenin Türkçe'de farklı anlamlar içerme riskini taşıyan şekillerde kullanılması ve bu riskin belki de diğer dillerde de var olma olasılığı, kavramın akademinin ihtiyacına göre daha fazla durum veya vakayı kapsayacak şekilde kullanılmasına neden olabilir. Kavramın ampirik olarak gözlemlenebilmesi veya her şeyden öte işlemselleştirilmesi söz konusu olduğunda, kavramın özünden uzaklaşarak muğlak bir çerçevede hareket edilmesi ile karşı karşıya kalınabilir. Bu durum, kısaca "Kavram Esnemesi" (*Conceptual Stretching*) (Sartori, 1970; 1984) yaratacak ve kelimenin ortak payda ve atayanlarının belirsiz bir hal alması riskini doğuracaktır.

Post-Truth tanımlarında geçen, kamuoyu oluşturulması ile duygular ve kişisel kanaatler ifadeleri kavramın temel yapı taşlarındandır. Post-Truth tanımı "nesnel gerçeklik ve akıl kavramının karşısına duygu kavramını getirmektedir" (Arkan, 2022: 6). "Her zaman sosyal bilimlerde kullanılan 'öteki' kavramı, bir olgunun karşısındaki ters olgu, zıddı anlamına gelmektedir ve Post-Truth

bağlamında, 'öteki' olarak aklın ötekisi, aslında duygunun ta kendisi olduğu söylenebilir" (Arkan, 2022: 6). Her ne kadar yaygın bir şekilde sıfat olarak belirtilse de Köktürk'ün (2020: 41) de ifade ettiği gibi, Post-Truth, "Genel karakteristik özellikler bütününe sahip bir niteleyici olarak değil, bir durum ifadesi olarak kullanılır." Kısaca, bu makalede de vurgulandığı üzere bir varoluş veya Çağ ile isim tamlaması oluşturduğunda bir dönemdir. Peki bu durum veya dönem nedir veya ne değildir? Sosyo-politik veya kültürel ve ekonomik gibi diğer çevresel faktörlerden bağımsız şekilde, bir vakumda ortaya bir anda mı çıkmıştır? Post-Truth bir durum ifade ediyorsa ve eğer bir anda ortaya çıkmadıysa nasıl bir süreç sonucu ortaya çıkmıştır? En önemlisi, benzer kavramlar daha önce kullanılmışken, neden şimdi böyle bir kavram veya durum dikkatleri üzerine çekmiştir?

2. YOK SAYILAN DUYGULAR, BİREY VE SİYASAL ALAN

İlk kez Steve Tesich (1992) tarafından kullanılan Post-Truth, 2016 sonrası Ralph Keyes'in (2004) çalışması ile daha da popülerleşmiş veya "popülerleştirilmiştir" (Köktürk, 2020: 40). Peki, bu popülerlik, kavrama olan ilginin artışı neden 2016 yılı sonrası ve kavramın ilişkilendirildiği siyasi olaylara – örneğin Trump başkanlığı veya Brexit– bakılacak olursa, Batı'da gerçekleşmiştir? Bu sorulara cevap verebilmek ve Batı'nın kendisini neden/nasıl Post-Truth krizi içinde bulduğunu anlamak için bahsi geçen değişimlerin gerçekleştiği sürece bakmak faydalı olacaktır. Ayrıca bu süreç boyunca, Batı'nın kendini ve ötekini nasıl tanımladığına değinmek Post-Truth'un ve Post-Truth çağının nasıl bir *Yeni* olarak karşımıza çıktığını vurgulamamızda veya nedensellik mekanizmaları oluşturmamızda kuşkusuz büyük önem taşıyacaktır.

Öncelikli olarak, duygular ile kişisel inançların kamuoyu belirlemesi noktasında veya kamusal alan yani siyasal olanla duyguların ilişkisi açısından, Batı'nın kendini uzun yıllar nasıl gördüğüne veya inşa ettiğine bakmak önemlidir. Çünkü Post-Truth'un aslında bu kadar dikkat çekmesi, Batı dünyasının tam kalbinde, kişisel inançların ve duyguların siyasal olan yani kamusal alanda veya kamuoyu görüşünün inşasında etkili olduğunun kabulü ile gerçekleşmiştir. Belki de duyguların etkisinin kabul gördüğünü söylemek iddialı ve ampirik teste tutulmamış bir yargı veya kim tarafından kabul gördüğünün belirsizliğinden dolayı ayrıntılı ele alınması gereken bir konu olarak algılanabilir. Örneğin siyasal elitlerin mi yoksa genel kamuoyunun mu böyle bir durumu kabul ettiği sorulabilir ve toplumların ajandalarının hangi aktör tarafından belirlendiğinin belirsizliğinden ötürü, bilimsel olarak sorgulanması gereken bir yargı olarak ele alınabilir. Bu yüzden, duyguların varlığının rahatsız edici bir şekilde alternatif bir durum olarak ortaya çıkmış olması ve hali hazırda hakkında kesin yargılara

ulaşılamayacak veya detaylı çalışmalar ile anlaşılması gereken bir durum ile karşı karşıya olduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

Birçok araştırmacı, sosyal kurumların ve siyasetin duyguları bünyesinde barındırdığını (Crawford, 2014: 535-557) veya duyguların sosyal olduklarını çünkü kültürün duyguların deneyimlenmesi ve ifade edilişlerini etkilediği ve kim olduğumuzun ne hissettiğimize bağlı olduğunu vurgulamışlardır (Mercer, 2014: 515-535). Her ne kadar Post-Truth kavramı, *Post-Truth Politics* (Post-Truth siyaseti), yani Bilgin'in (2017: 55) de belirttiği gibi, "Gerçek sonrası siyaset, politikacılar ve uzmanlar tarafından 'siyaset yapma'nın özel bir stili" olarak nitelendirilerek gündeme gelmiş olsa da siyaset yapıcıların salt aktörler oldukları bir durumdan öteye geçilmiştir. Klasik politika teorileri tarafından politik aklın karşısında nitelendirilen ve yok sayılan (Maiz, 2011) ve bilişsel (*cognitive*), değer biçici (*evaluative*), güdüsel (*motivational*) ve duygusal (*sensitive*) olmak üzere dört boyutu olduğu ileri sürülen duyguların (Ben-Ze'ev, 2000) kamusal yani politik alanda etkili olduğu bir döneme geçilmiş veya en azından bunun varlığı daha da görünür hale gelmiştir.

Post-Truth tartışmalarında belirtilen, yalanların söylenmesi veya gerçekliklerin çarpıtılması için özünü saptırmaktadır ve "Post-Truth'un en yanlış kullanım şeklidir" (Köktürk, 2020: 41). Aslında, işin özünde konunun ileri gelen düşünürleri tarafından belirtildiği üzere duyguların gerçeklik anlayışında diğer ölçütlerin önüne geçmiş olması bulunmaktadır (McIntyre, 2018). Ayrıca yalanlar ve gerçekliklerin çarpıtılması, Amerikan başkanlık seçimlerinde de örneği görüleceği üzere, zaten var olan bir strateji veya bir olgudur (McIntyre, 2018: 10). Yani, çalışmanın en başında işaret edilen bir *Yeni* değildir. Yeni olarak nitelendirilmesi gereken şey, duygular ve kişisel inançların siyasal alanda belirgin bir şekilde etkili olmaya başlaması, çok net bir şekilde görünür olması veya rahatsızlık uyandıracak bir durum olarak ortaya çıkmasıdır.

Post-Truth kavramı dikkatleri üzerine çekmeden önce, halbuki, benzer olduğu düşünülebilecek bir durum zaten Amerikan siyaseti özelinde kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. 2005 yılında Stephen Colbert, George W. Bush'un Irak savaşı ve kitle imha silahları gibi konularda aşırı derecede iç güdülerine güvenmesine cevap olarak, "gerçeklerle desteklenmemiş olsa bile bir konuda doğru olduğu hissedildiği için ikna olma durumu' anlamına gelen *truthiness* kelimesini" (McIntyre, 2018: 15) ortaya koymuştur. Ancak, kavram Post-Truth'a her ne kadar benzese de Post-Truth kadar popülerlik kazanmamıştır. Bunun nedeni, iki kelimenin genel geçer olduğu seviyenin, başka bir deyişle gözlemlendiği toplumsal alanın farklı olmasından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle, *truthiness* kelimesi ile Post-Truth'ta ele alınan referans veya analiz birimleri

birbirinden farklıydı. İlkinde konu veya özne birey iken ikincisinde genel kamuoyu veya toplumun geniş bir kısmıydı. *Truthiness* kelimesi, duygular ve kişisel inançların siyasal alanda sistematik ve yapısal olarak etkili bir şekilde var olduğunu ileri sürmekten ziyade, tek bir kişiye ait bir normalden sapma veya bozukluk-kuralsızlık (*anomaly*) eğilimlerini ortaya koymuştur. Büyük olasılıkla da bu yüzden kayda değer bulunmamıştır. Yani, geçmişte hakikatin bizzat kendisine yönelik yorumlanabilecek ciddi meydan okumalar görülmüş fakat bu başkaldırlar hiçbir zaman açık açık bir siyaset stratejisi olarak kullanılmamıştır veya kabul edilmemiştir. Dolayısıyla Post-Truth konusunda çarpıcı olan, hakikate kafa tutulması değildir. Her ne kadar bazı kesimler tarafından “siyasi hakimiyet için bir mekanizma olarak doğruya başkaldırılması” (McIntyre, 2018: 10) olarak nitelendirilse de burada çarpıcı olan duyguların ve kişisel inançların kamusal alanda, yani siyasal alanda, etkili hale gelmesidir. Yalandan ziyade, kitlelere veya kişisel alana ait olduğu düşünülen duyguların tanıma eklenmesi Post-Truth’u benzeri kavramlardan ayıran en temel özellik-unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Halbuki, zaten belirtildiği üzere, her ne kadar çoğu kez bireysel seviyede deneyimlense de duygular özünde sosyal ve ilişkiseldir (Fattah ve Fierke, 2009: 10). Dolayısı ile sosyal ve ilişkiseldir olan kamusal alanın duygulardan arındırılmış bir aktörler topluluğu olabilmesi pek mümkün olmayan bir gerçeklik olarak değerlendirilebilir. Peki neden Post-Truth ile duyguların varlığı siyasal alanda bir kere daha vurgulanınca dikkatler bu denli böyle bir olguya odaklandı?

Post-Truth’u anlamak için ortaya konulan yaklaşımlardan biri elitlerin çatışmasında bir strateji olarak, elitlerin farklı söylemler üzerinden yaptıkları mücadelede gerçeklerin saptırılması fikridir (bkz. Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020). Halbuki, biraz önce belirtildiği üzere, bu zaten, *Yeni*’den ziyade, olağan bir durum değil midir? En azından çoğunlukların inandığı ve sosyal olarak inşa ettikleri bir zihinsel kısa yol değil midir? Örneğin, birey seviyesinde, ABD başkanı veya başkanlık adaylarının birçok kez gerçekleri saptırdığı ileri sürülen veya gündeme gelen bir husustur. Bu yüzdendir ki, Post-Truth’u anlamak için siyasi elitlerin ötesinde, toplumun genelinin ve siyasi alanın ne durumda olduğuna bakmak faydalı olacaktır. Yani, Batı olarak adlandırılan toplum veya toplumlar, duygular ile kamusal olanın arasındaki ilişki söz konusu olduğunda nasıl bir değişim geçirmiş olabilir? Bu sorulara cevaplarını tam olarak vermeden önce belki de hakikat siyasetine ve toplumsal alanda ne tür hakikatlerin üstünlüğü için güç mücadelesi verilebiliyor olmasına bakmak konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacak.

3. HAKİKAT(LER) SİYASETİ

Post-Truth olgusu hakikat ile ilişkili olarak kaçınılmaz şekilde yaygın olarak irdelenmiştir. Kavramın yeni bir olguya denk gelmediği konusunda bu çalışma ile hem fikir veya siyasi ve epistemolojik olarak başarısız bir kavramsallaştırma girişimi olduğunu ileri süren bazı çalışmalar, hakikatin doğası veya hakikat-siyaset ilişkisini bu fikirlerini temellendirmek veya güçlendirmek için kullanmaktadır.

Siyaset-hakikat ikilisi veya sadece hakikatin üzerine bırakın yeni bir tartışmayı açmak, mevcut yaklaşımların çok kısıtlı bir kısmını özetlemek bile bu çalışmanın amaç ve kapsamını aşacaktır. Nitekim, sadece Uluslararası İlişkiler'de bile hakikatin veya bilginin doğası hakkında farklı iki ontolojik varsayımlar sistemine sahip Pozitivist ve Post-Pozitivist yaklaşımlar arasındaki tartışmalar bile bilginin/hakikatin öznel veya nesnel olması konusunda iki farklı yaklaşım olarak özetlenebilse de epistemolojik varsayımların benzer yaklaşımlar içerisindeki çeşitliliği gibi unsurlar göz önüne alınınca böyle bir özet bu her iki yaklaşım için de haksız bir basitleştirme olarak kalacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Post-Truth kavramı ile alakalı olarak hakikat siyaseti hakkında geliştirilmiş ayrıntılı tartışmalara haksızlık yapma olasılığı da göz önüne alınarak, Post-Truth'un yeni bir olgu olmayışı ve duyguların görünür olmasından dolayı rasyonel benliğin, duygusal ötekisi karşısında kendisini içinde bulduğu bir varoluşsal kriz görüşü ile ilgili olduğu düşünülen birkaç noktaya değinilecektir.

Konu ile alakalı olarak, görecelik tartışmalarının, Post-Truth ile ilişkilendirilmesi karşımıza çıkmaktadır. Hakikatin düşünülmesinin en temel kaygısı olan Felsefenin, Post-Truth'a yeteri kadar ilgi göstermediği eleştirisi ile yola çıkan Read ve Uçan (2019: 5), bunun sebebi olarak belki de felsefecilerin Post-Truth gibi bir kavramı belki de kendilerinden daha aşağıda değersiz bir kavram olarak görmelerinden kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir. Yazarlar, bu göz ardı edişin, daha sonra Felsefenin siyasal kültür tarafından göz ardı edilebileceğini ve Felsefenin meşruluğunun kaybolmasına neden olabileceğini, bu yüzden de Felsefenin belki de Post-Truth gibi kavramlara ilgisinin devam etmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Read ve Uçan, 2019: 5-6). Bu bağlamda yazarlar, kısaca şu görüşü önermektedirler: "Hakikat sonrasında bahsetmek, belki de sadece eski görecelikleri süslemenin yeni bir yolu ve kökten yeni bir şeyin başladığını gayri meşru bir şekilde öne sürmenin bir yolu gibi görünüyor" (Read ve Uçan, 2019: 7).

Başka bir çalışmada yine Post-Truth döneminin bir *Yeni* olmadığını ileri süren (Vogelmann, 2018), bunun nedenleri arasında Post-Truth çağdan önce bir Hakikat döneminin olması gerektiğini aksi halde Hakikat sonrası gibi bir

dönemim tarihsel olarak mümkün olmadığını göstermektedir (Vogelmann, 2018: 21-22). Bu nedene ek olarak, yazar hakikatin doğası ve hakikate ulaşma konusunda epistemolojik tartışmalara vurgu yaparak (Vogelmann, 2018: 21-24), yine göreceliğe dikkatlerimizi çekerek Arendt düşünceleri ekseninde Post-Truth kavramının başarısız bir girişim olduğunu tartışmaktadır.

Benzer şekilde, hem Post-Truth'un bu çalışmanın da katıldığı gibi belirli bir vakum içerisinde doğmadığını savunan hem de olgunun arka planında belirli bir entelektüel altyapı olduğunu ileri süren Suveren (2023) McIntyre (2019)'a atıfla dikkatlerimizi Foucault gibi düşünürlere veya bilgi veya doğrunun göreceliğini ileri süren söylemlere çekmektedir. Fakat, Foucault ve aynı düşünce okulu altında sıralanan düşünürlerin Post-Truth'un doğmasında entelektüel altyapıyı oluşturduğu görüşüne katılmayarak, Post-Truth olgusunun doğmasına neden olan görüşlerin ele alınan yapıların (hakikat rejimlerinin) doğru veya yanlış olmalarıyla ilgilenmedikleri aksine sadece yapıların kendileri ile ilgilendiği ileri süren Prozorov, "Foucault'nun hakikatin siyasi tarihi projesinin hakikat sonrası eğilimden tamamen farklı olduğunu ve dahası post-hakikat eğiliminin eleştirisinde harekete geçirilebileceğini göstermektedir" (Prozorov, 2019: 2).

Demirkol (2022)'un da özetlediği gibi literatürde birçok çalışmada ve bu çalışmaların temelinde yatan felsefi tartışmalarda Post-Truth çok daha derin ve uzun süredir devam eden, Aydınlanma veya Modernleşme gibi süreçlerin doğurduğu birer semptom olarak görmektedir. Demirkol (2022)'un net bir şekilde özetlediği Baudrillard, Nietzsche, Adorno ve Horkheimer gibi düşünürlerin hakikat, Aydınlanma ve Modernleşme gibi görüşleri veya bu görüşlerin farklı yorumları dikkate alındığında Post-Truth yeni bir olgudan ziyade Batı demokrasinin toplumsal sorunlara verdiği sözlerin yerine getirememesi gibi nedenlerden dolayı hakikat veya nesnel olduğu iddia edilen bilginin işlevsizliği görüşünün etkili olmasının bir sonucudur. Bu da Demirkol (2022: 155-156)'un Tesich (2021: 25)'e atıfta bulunarak aktardığına göre bir "rejim değişikliği" olarak algılanabilir. Başka bir deyişle, insanların herhangi bir yalan veya hakiki olmayana aldanmasından ziyade Post-Truth daha çok "toplumsal belirlenmişlikler doğrultusunda hakikatin seçilimine duyulan bir ihtiyaç" (Demirkol, 2022: 157) olarak karşımıza çıkabilir. Bu noktada, "toplumsal belirlenmişlikler" vurgusu, aktör-yapı ikilisi içinde (toplumsal) yapının etkisini ön plana çıkarırken, Post-Truth tanımındaki daha uzunca süredir birey kaynaklı olduğu düşünülen duyguların geri plana atılmasına neden olabilir. Bunun yanında, "(hakikat) rejim değişikliği" kavramının tek bir hakikat türü olduğu izlenimi yaratmasından dolayı, Post-Truth ekseninde hakikat rejimi kavramı da sorunsallaştırılmalıdır.

“Günümüzün karakteristik hakikat rejimleri”nin “Foucault'nun kabul ettiğinden daha geniş, iktidarla ilişkilerinin daha çeşitli ve tarihselliklerinin daha karmaşık” olduğunu ileri süren Weir (2008: 367), “Çağdaş hakikat rejimimiz, farklı geçmişleri ve iktidarla ilişkileri olan, radikal biçimde heterojen hakikat bilgilerinden (bilim, yönetim, din/siyaset ve ortak kültür) oluştuğunun ileri sürmektedir” (Weir, 2008: 367). Weir (2008: 385)'e göre hakikat rejimlerinin bileşenlerinin heterojen olarak teorileştirilmesi, hakikatin ve gücün, kaçınılmaz olarak karşılıklı olarak pekiştirici olmak yerine, değişken olası ilişkilere sahip olduğu analizi için bir alan açar. “Sıradan Gerçeklik” (Weir, 2008: 378) gibi farklı rejim bileşenlerini oluşturan çeşitli hakikat veya gerçeklik türlerinden bahseden yazar, bunların normatif veya duygusal faktörler doğrultusunda etkinlik alanlarının farklı olabileceğini belirterek, Post-Truth çalışmalarında daha etkili çalışmalar için aslında bir kapı aralamaktadır. Eğer hakikat rejimleri tek bir tip hakikat türünden oluşmuyorsa, sadece güç-bilgi karşılıklı etkileşimi sonucu biçimlenmiyorsa ve hakikat türlerinin hâkim veya kabul edilir olmaları konusunda farklı değişkenler söz konusu ise, duyguların bazı geçerli görülen hakikatler konusunda ve siyasal alanda belirli süreçler sonunda etkili olmaları muhtemel bir çalışma alanı olarak değerlendirilmesi isabetli bir karar olacaktır. Bu sonuç, literatürde yaygın bir şekilde ele alınan Arendt'in ileri sürmüş olduğu hakikat türleri ile yalan ve Frankfurt tarafından dikkatlerimizin çekildiği “Bullshit” (Saçmalık) kavramı ile ilişkilendirilirse Post-Truth tartışmalarını duygular merkeze alınarak çalışılmasına yardımcı olacaktır.

Arendt'in görüşlerini Post-Truth dönemde eleştirinin önemini açıklamak, günümüzde yeniden oluştuğu iddia edilen ideolojilerin (veya daha özelden totaliter rejimlerin) söylemlerinin analizi için yeniden hatırlatan Schindler (2020) veya Önder (2022)'in çalışmalarının yanında, Arendt'in Siyasal alan, hakikat, yalan gibi kavramlarını yeniden gözden geçiren fakat Post-Truth açısından herhangi bir düşünce belirtmeyen Beiner (2008)'in çalışmaları şüphesiz Post-Truth çalışan akademik çevrenin dikkatinde kaçmamıştır. Bu ve benzeri çalışmaları veya Arendt'in sayısız yeniden okuma çabasına bu çalışma da girmek yersiz olacaktır. Fakat, yalan kavramını Harry G. Frankfurt'un *On Bullshit* (Saçmalık Üzerine) eserine (bkz. Frankfurt, 2005) paralel olarak ele almak, Duygu ve Hakikat arasında yeni fikirler edinmemize yardımcı olacaktır.

Frankfurt (2005: 1), “Kültürümüzün en göze çarpan özelliklerinden biri, çok fazla saçmalığın olmasıdır. Bunu herkes biliyor. Her birimiz kendi payına düşeni yapıyoruz” demektedir. Saçmalık kavramının özelliklerinin analizi yapan düşünür, daha sonra yalan söylemekle saçmalık arasında önemli bir ayrım yapmaktadır. Yalan, gerçeğe önem veren bir ifade biçimidir çünkü yalan söyleyen doğrunun ne olduğunu bilmeden yalan söylememektedir. Yalan söylemek,

“bilerek” yalan söylemektir. Öte yandan saçmalık, söylenenlerin gerçekle ilişkisi sorgulanmadan ve doğrulukları konusunda endişe duymadan ilerleyen bir tür söz eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Frankfurt, 2005: 51). Frankfurt (2005: 63; 64-65), saçmalıkların, yani doğru kaygısı olmadan veya hakikatin ne olduğu konusunda fikir sahibi olunmadan gerçekleşen konuşma eylemlerinin sonuçları, günümüzde özellikle kamusal alanda artmasının nedeni olarak konuşmacıların uzmanlık sahibi olmadıkları konularda söz söylemek zorunda olmaları ve günümüz toplumlarında veya demokrasilerinde bireylerin her bir konuda fikir sahibi olma zorunluğu içerisinde hissetmelerine bağlamamaktadır.

Frankfurt’un çalışmasının bizi ilgilendiren en önemli noktalardan bir tanesi hiç şüphesiz kamusal alanda uzmanlık konusu dışında söz söyleme zorunluluğu içerisinde bulunan aktörlerin varlığı olmalıdır. Kısıtlanmış ve rasyonalite çerçevesinde kontrol edilen kamusal alanlarda konuşma zorunluluğu içerisinde bulunacak aktörlerin sayı ve nitelikleri de kontrol mekanizması geliştiren bu mekanizmanın kontrolünü sağlayan iktidar tarafından disiplin edilecektir. Fakat, genişleyen ve kontrolü zorlaşan kamusal alanlarda söz söyleyen aktörlerin ve bu aktörlerin etkiledikleri dinleyicilerin veya takipçilerin sayı, nitelikleri ve yorumlama (veya değerlendirme) çeşitlilikleri paralel bir şekilde artma olasılığı göz ardı edilmemelidir. Frankfurt’un tartışmasında bizi ilgilendirecek bir diğer husus ise değişen söz söyleme araç nitelikleri ve artan sayılarının yanında, bu araçların üzerinde hakimiyet kuran aktör sayı ve niteliğindeki değişiklik dikkate alındığında, günümüz toplumlarında—özellikle daha özgürlükçü olduğu iddia edilen liberal demokrasilerde—bireyler kendilerini kontrol edilen kamusal alanlara göre daha fazla konu ve hakikat hakkında fikir sahibi olma, değerlendirme ve bir doğru sonucuna varma zorunluluğunda hissedebilir. Başka bir deyişle, Weir (2008)’in ortaya koymuş olduğu heterojen ve hakikat rejimi dinamik bir şekilde genişlemekte ve kontrolü daha zor bir hale gelebilmektedir.

4. RASYONEL BİZ, DUYGUSAL ÖTEKİSİNE KARŞI

Batı olarak adlandırılan toplum genel olarak, belli başlı ayırt edici özelliklere sahip olduğunu iddia eden, kara sabanın bulunması ve sonrasında ekonomik üstünlüğü ele geçirecek, toplumsal olarak iyi organize ve yıkıcı silah üstünlüğüne sahip olacak şekilde geçirdiği tarihsel süreç sonunda dünyanın geri kalanını kendi hakimiyetine almış bir toplum olarak tanımlanır (McNeil, 2004). Bu oluşum çerçevesinde, Batı’nın kendine ait olduğunu iddia ettiği ayırt edici özellik veya üstünlüklerden birinin duyguların kamusal alandaki yoksunluğu, görünmezliği veya etkisizliği olarak tanımlanması, özellikle Post-Kolonyal ve Feminist tartışmalar içerisinde çoğu kez altı çizilen bir noktadır. Duygu kavramı Batı’da “uzun zamandır kişisel olanla, beden ve feminen ile ilişkilendirilmiştir.

Dolayısıyla Batı'nın ikili (*binary*) düşünme biçiminde, 'Mantık' (ve buna ek olarak nesnel olanın, aklın ve maskülenin) karşısında oluşturucu 'ötekisi' olan 'duygu' kadını ve feminen olanı, siyaset veya siyasal alanlardan uzak tutmaya yarayan bir siyaset strateji olmuştur" (Åhäll, 2018: 37). Görüldüğü üzere,

"Siyaset daima duygusal bir unsura sahip olsa da duygular genelde siyasi nüfusun sadece bir kısmına ait olarak düşünülmüştür. Başka bir deyişle, duygular genelde siyasi yönetime tabi olanlara—yani kamuoyu—ait karakteristikler olarak ele alınmış, aslında siyasi çoğunluğa aitken, siyasi elitlere ait görülmemiştir. Kamuoyunun veya kalabalıkların, siyasi alanda daha çok ast oldukları veya siyasi elitlerin etkisi altında oldukları ve bu yüzden de siyasi alanda o kadar da etkili inisiyatif sahibi olmadıkları düşünüldüğü için, siyasal alanda kamuya ait olan fakat elitlerde var olduğu düşünülmeyen duygular siyasi analizde çok da ciddiye alınmamıştır" (Barbalet, 2006: 31-32).

Benzer bir durum Uluslararası İlişkiler'in akademik ve siyaset üretimi alanlarının temelinde de yatmaktadır. Örneğin, "göz ardı edilen durumlardan biri, French Court'un diplomasi veya medeni diplomasi pratikleri konusunda 18. yüzyıl başlarında standart belirlemiş olmasıdır" (Linklater, 2014: 574). Bu standartlar, nefret veya şiddet eğilimi içeren duyguların üzerinin örtülmesi gerektiğine dair bir durum oluşturmuş ve Batı açısından duyguların etkisinden uzak karar aldıklarının göstergesi olarak bir üstünlük haline dönüşmüştür. Batı kendi olgunluğuna erişmediğini düşündüğü kolonileri veya günümüz ötekilerini ikili ilişkilerin duyguları ile hareket eden, öfke kontrolünden veya rasyonaliteden uzak ve dini motiflerin etkisi altında mantıksız hareket eden aktörleri olarak tanımlamakta istikrarlı davranmıştır. Bu düzenli ötekileştirme motifi, Batı'nın kendi varoluşsal varsayımlarının içerisinde özellikle uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda en belirleyicilerinden bir tanesi olmuştur. "Giderek-pasifize edilen (sakinleştirilen) toplumlarda duygu yönetimi, şiddete yol açabilen" (Crawford, 2014: 535-537) ve savaş durumu ile ilişkilendirilen, hatta "artan risk alma davranışına neden olan öfkenin açık bir şekilde ortaya çıkışının bastırılmasını içermektedir" (Linklater, 2014: 574). Bu noktada, Batı'nın kendini tanımlaması ve siyasi olanı anlama veya analiz etme çabası da benzer benlik varsayımları doğrultusunda biçimlenmiştir.

"Politika analizi tipik olarak üç inşa üzerinden gerçekleştirilir. Bunlar çıkarlar, fırsatlar ve normlar/değerlerdir" (Barbalet, 2006: 33). Benzer şekilde, "Uluslararası ilişkiler teorilerine de sonuç ve uygunluk mantıkları hükmetmektedir. Fakat Max Weber, bunlara ilave olarak alışkanlık ve etki (duygusal) mantıklarını da sıralamıştır" (Hopf, 2010: 539). "Özellikle alışkanlık mantığı rasyonalitenin, aktörün davranışlarının (*agency*–eylemlilik) ve belirsizliğin

önüne geçer. İşbirliği, güvenlik, ikilemler, devam eden düşmanlıklar ve güvenlik cemaatleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olunmasını sağlar” (Hopf, 2010: 539). Bu çerçevede, alışkanlık mantığı yavaş yavaş dikkatleri üzerine çekmeye başlamış olsa da alışkanlıkların aksine tanımlanması, sınıflandırması ve tahmin edilmesi sıkıntılı görülen duyguların öncülük ettiği düşünülen mantık, analizlerde hala eksik kalmaktadır. Varlığının kabul edildiği durumlar ise genelde, az önce de belirtildiği Merkez’in Çevre’yi tanımlaması veya anlama çabalarına –çoğunlukla sözde– denk gelmektedir.

11 Eylül saldırısı sonrası Amerika gündemine, “Bizden neden bu kadar nefret ediyorlar?” sorusu hükmetmiştir (Fattah ve Fierke, 2009: 68). Halbuki benzer soruyu Batının öteki diye tanımladığı da soruyor olmalıydı. “Karikatür krizinde bireyler kendi şahıslarına saldırıdan ötürü değil, Müslüman bakış açısına saldırı olduğu için sinirlenirken, Amerikalılar da aslında birey olarak kendilerine değil Amerika’ya saldırı olduğu için sinirlenmişlerdi” (Sasley, 2011: 452). Yani belirli kriterlere göre duygular artık toplumsal ölçekte hissedilmeye, en azından öteki söz konusu olduğunda dikkatleri çekmeye başlamıştır denilebilir.

Her ne kadar, “artıları ve eksileri sıralayan ve değerlendiren ‘iktisadi insan’ (homoeconomicus) hiçbir zaman var olmasa da” (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 88) Batı böyle bir kalıp veya nitelikler sıralamasına uymayan aktörleri genelde birer bozukluk veya normale uymayanlar olarak tanımlama eğiliminde olmuştur. Bunun en belirgin örneklerinden biri, başka bir çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan (Tanrioven, 2016), Paranoyak sıfatının öteki için yaygın olarak kullanılmasıdır.

Paranoya kavramını Siyaset Bilimi içinde ilk kullananlardan Hofstadter (1964), *The Paranoid Style in American Politics* adlı eserinde Amerika’daki siyasetin sınırlı kafa yapılarına uygun ve özellikle sağ uç kanatlarda yaygın olduğunu vurgulamıştır. Bu yapıya sahip aktörlerin ise, sayıca küçük azınlıkların tutkularını kullanarak nasıl siyaset yaptıklarına değinmiştir. Bu tarz bir kafa yapısının ötesinde daha farklı bir grup yer alır ki, onlar da paranoyak bakış açısına sahip aktörler olarak nitelendirilir ve bu aktörlerin temel özellikleri arasında “hararetli veya heyecanlı abartma, kuşkuculuk ve komplocu fanteziler”e (Hofstadter, 1964: 77) göre hareket etmenin var olduğu belirtilir. Hofstadter’in analiz veya tanımlarına bakılacak olursa, bu şekilde ele alınan aktörlerin ötekileri ile olan ilişkilerinde söz konusu olan baskın motifler, genelde güçlü duyguları yöneten veya kullanan ve aynı zamanda duygular tarafından yönlendiren politik adımlardır (Hofstadter, 1964: 83). Bunlara ek olarak Marcus, paranoyak bakış açısını bir kişinin varsayımlarının doğruluğunu ispatlamak için kanıt toplaması veya üretmesi ile ilişkilendirir (Marcus, 1999: 5). “Kişisel bir bozukluk” (Robins

ve Post, 1997: 3) olarak da tanımlanan paranoya ile ilişkilendirilen diğer anahtar kelimeler ise “duygular”, “göreceli-güç” ve “zayıflık” / “göreceli güç kaybı” (Mirowsky ve Ross, 1983; Robins ve Post, 1997) olarak ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli nokta, Batı’nın kendi içerisinde bir bozukluk veya aşırılık olarak tanımladığı paranoya kelimesi veya paranoyak siyaset yapımının, Post-Truth kavramının da temelini oluşturan anahtar kelimeler ile ilişkilendirilebileceğidir. Yani, Post-Truth’un getirdiği kriz veya içerdiği nitelikler, zaten Batı tarafından sistematik bir biçimde reddedişe maruz kalmıştır. Bu noktada, her ne kadar kendi içerisinde anormal olarak kabul edilse de bu tarz nitelikler, belirli ölçüde biz olmanın gerekliliği olarak ötekinin normallerine dönüştürülmüştür. Çünkü ötekisi olmayan bir benlik söz konusu değildir.

Yine paranoya kavramına odaklanarak ve duygularıyla hareket eden sosyal insan modeli üzerinden ilerleyerek, Batı’nın ötekisini, Post-Truth durumuna benzer koşullarda nasıl konumlandığı görülebilir. Birçok düşünür, ilginç bulmayacak olsa da şunu belirtmekte gerekir. Batı’da paranoya veya duygular üzerinden siyaset yapımı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Batı içerisinde birey veya gruplar analiz birimi iken, konu Batı’nın öteki olarak ifade ettiği Doğu olduğunda, genelde analiz seviyesi veya birimleri Toplum, hatta medeniyet, kadar geniş kalın fırça darbeleri ile boyanmış ayrıntısız bütünler veya düzenlilikler olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok örneğin arasında Daniel Pipes’in *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy* (1996) kitabı, genel olarak Batı perspektifinde, Ortadoğu’nun hem özel hayatta hem de kamusal alanın veya siyasalın en üste seviyelerinde nasıl Batı’nın aksine ters, inatçı, huysuz veya çarpık, bozulmuş bir düşünme veya doğrulara inanma biçimlerine sahip olduğunu gösteren en klasik örneklerden biridir (Pipes, 1996: 1-2). Genel anlamda akademi artık, Batı’nın ötekisinin duyguları ile hareket ettiğini ve çocuksu davranışlar sergilediğini iddia eden genel söylemlere yabancı değildir. Nasıl ki zamanın kolonileri bakıma muhtaç çocuklar olarak nitelendirildi ise Batı’nın öteki toplumlarında kendine ait olmayanların çocuksu, olgunlaşmamış ve çoğunlukla mantık ölçütlerinde açıklanamayan davranışları Batı’nın gözünde istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

İşte bu genel tasvirleri bir ikilik içerisinde değerlendirmek Post-Truth’u anlamak için alternatif bir yol sunmaktadır. Bir tarafta kendini, en azından, siyasal alanda duygulardan arındırılmış olarak daha üstün kabul eden, bu tanıma uymayan örnekleri kendi toplumunun farklıları olarak değil de aykırı-bozukluk olarak açıklayan Batı yer almaktadır. Diğer yanda ise tarihsel güç dağılımına bağlı, göreceli olarak zayıf olan veya görülen ve genel olarak Batı’nın kamusal alanda sergilenmesini tercih etmediği duygular üzerinden tanımlanan “ötekisi” bulunmaktadır. Bu noktada, biz olmanın gerekliliklerinden biri olarak kabul edilen ve yer yer dünya üzerinde hibrit kimliklerin de oluşmasına neden olarak

Biz'in öteki ile ortak özelliklere sahip olma durumundan kaynaklanabilecek varoluşsal sorunlar (krizler), aslında Post-Truth'u anlamayı kolaylaştırıcaktır. Bir tarafta duyguları marjinalleştirilmesi Aydınlanma dönemine kadar götürülebilen (Ost, 2004: 231) ve Linklater (2014) tarafından özetlendiği biçimde kendi medeni görüntüsü ile çeliştiğine inandığı duyguları göreceli olarak daha fazla kontrol altında tutan Batı ve genel yapının dışından kalan veya kalması gereken Ötekisi, aslında Post-Truth çağında yakınlaşmışlardır. Zaten, her ne kadar benzer veya yakın bir şekilde ele alınmamış olsa da Post-Truth modernleşme ve onun ötekisi Post-Modern ile ilişkilendirilmiştir (Güven, 2020; Arkan, 2022; Selim, 2023). Duygular bazında veya duyguların kamusal alandaki varlıkları üzerinden belirlenen katı sınırlar, yavaş yavaş silikleşmiş ve benzer imajlardan ötürü varoluşsal bir kriz ortaya çıkmıştır.

Batı'da, Trump'ın başkanlık seçimleri veya Brexit ile ilgili tartışmalar başlamadan önce neler değişmişti? Şu anda Post-Truth çağ içerisinde yaşadığını iddia eden veya burada belirtildiği üzere Post-Truth krizi içerisinde olan Batı'da bu durum bir anda bir vakumda mı gerçekleşti? Aslında iletişimin ve özellikle kamusal alanların genelde çevrimiçi sosyal ağlar sayesinde değişmesi şu anda içinde bulunulan durumun erken safhalarıydı denilebilir. Post-Truth bir anda ortaya çıkan bir kriz olmaktan ziyade, tek tek ele alındığında önemsiz değişimler gibi durabilecek birden fazla yenilenmenin sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Bu durumu daha iyi anlamak için Post-Truth kadar dikkat çekmeyen ve yılın sözcüğü ilan edilen diğer örneklerin neler olduğuna ve nasıl bir süreci işaret ettiklerine bakmak faydalı olabilir.

5. KRİZE GİDEN YOL: ARTAN AKTÖR ÇEŞİTLİLİĞİ, BİREYSEL İLETİŞİM KONTROLÜ VE DEĞİŞEN KAMUSAL ALAN

American Dialect Society tarafından, 2005 ve 2017 yılları arasında yılın sözcükleri olarak ilan edilen ve Post-Truth çağını anlamaya yardımcı olacak kelimelerden bazıları *Truthiness*, *Tweet*, *App*, *Occupy*, *Hashtag* ve *Fake-News*'dir. Oxford İngilizce Sözlükleri tarafından 2013-2016 seneleri arasında ilan edilen yılın sözcükleri ise *Selfie*, *Smiley-Crying Emoji* ve bu çalışmanın konusu olan Post-Truth'dur. Bu kelimelerin, yılın sözcükleri olarak ilan edilmeleri ilk bakışta anlamsız veya araştırma konusu olarak değersiz görülebilir. Hatta bu kelimeler yılın sözcükleri olarak, Post-Truth gibi dikkatleri çekmemiş bile olabilir. Fakat, bu kelimeler Batı'nın Post-Truth çağı olarak adlandırılan noktaya kadar geliş süreci, duygular, doğruluk ve kamusal alan hakkında kesinlikle ipucu vermektedir.

American Dialect Society'nin ilan ettiği sözcükler, öncelikli olarak zaten yıllardır tartışılan, anlaşılmaya veya açıklanmaya çalışılan sosyal ilişkilerin ve ağların, dijital veya çevrimiçi ortama geçişine net bir şekilde işaret etmektedir.

Bunun yanında, siyasal alanda görünürlüğü ve etkisi bulunan aktörlerin sayı ve niteliklerindeki değişiklikleri de açıkça ortaya koymaktadır. Zaten Post-Truth kavramı belirli bir tarihsel sürecin sonunda ortaya çıkan elektronik medya ve daha belirgin olarak sosyal medyanın yeni bir insan tipolojisi oluşturduğu iddiası üzerinden ele alınmıştır (Güven, 2020: 24; Ülkeryıldız ve Özcan Uslu, 2021) fakat bu durum ötekileştirme bakış açısından değerlendirilmemiştir. Örneğin 2011 senesi Yılın Sözcüğü ilan edilen *Occupy*, elitlerin veya siyasal üst sınıfın aksine, duygularıyla hareket ettiği varsayılan kitlelerin veya duygusal kalabalıkların kamusal alanlar üzerinde sinir, öfke ve şiddet içeren söz sahibi olma adımlarını ve siyasal alanda etkili olma mücadelelerinin Batı'nın kalbinde baskın olduğu bir dönemde yılın kelimesi ilan edilmiştir. Ayrıca bu aktivitelerin sanal ortamda kitle iletişim araçları ile *-app*, *Tweet* ve *Hashtag* sözcüklerinin de işaret ettiği üzere– nasıl organize edildiklerine, dünyanın hemen hemen her sıcak noktasında (Genelde Batı söylemlerinde çatışmaların veya dikkat çekici, sıra dışı olayların meydana geldiği coğrafyalar için kullanılan bir terim) ve Batı'da şahit olunmuştur. Üstelik bu protestoların çoğunda, sadece materyal veya rasyonalist anlamda insan davranışına yön veren hesaplar veya aktivitelere tanık olunmamıştır. Jasper (2006)'ın da belirttiği gibi Wallstreet protestoları (*Occupy Wallstreet*) dahil olmak üzere birçok protestonun merkezinde, başkalarına zarar veren kararları alan kişiler tanımlanmış, bu kişilere yönelik olacak şekilde ayıplama ve kabahat gibi duygular kamusal alana taşınmış ve kimilerine göre rasyonel bulunmayan aktiviteler gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda, değişen kamusal alan ve siyasi aktör çeşitliğinin –siyasi elitlere ek olarak sanal iletişim araçları ile organize olan, rasyonellikleri sorgulanan ve duygusallıklarından neredeyse emin olunan kalabalıklar veya örgütlenmelerin görünürlüklerin artması– iletişim araçlarında duyguların yavaş yavaş da olsa yer etmesine paralel olarak geliştiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. *Selfie* toplumu olarak nitelendirilebilecek toplumda yaşayan bireylerin, geniş kalabalıklar içerisinde tamamı ile özel olanlarını kamusal olan ile harmanlayabildikleri veya kendi özelliklerini en basitinden bir *tweet* yardımı ile kamusal alana taşıyabildikleri bir dönemde, *emoji* kavramının yılın sözcükleri arasında yer alması da şaşırtıcı bulunmamalıdır. İnsanların sanal iletişim veya etkileşimlerde *emoji* kullanmalarının temel sebeplerinden bir tanesi, kendilerini veya duygularını daha iyi ifade etme çabası olabilir. Sosyal platformların erken dönemlerinde duyguların sınırlı sayıda kelimeyle ifade edilememesi ve insanların standart yazı işaretleri ile duygularını anlatmaya çalışması (Mutluluk veya üzüntünün İki Nokta ve Parantez işaretleri ile ifade edilmesi) belki de şu anki sunulan hizmetlerin insan talepleri doğrultusunda olmuş olabilir. Sanal iletişim veya etkileşimin, insanın doğasına en yakın şekilde evrimleştirilmesi süreci, insanların duygularını

iletebilecekleri *emoji*lerin kullanımını gerekli kılmıştır denilebilir. Başka bir deyişle, sanal ortamın insan doğasına en uygun hale doğru değişim veya evrimleşmesi şu anda emojilerden de daha gelişmiş örneklerinin verilebileceği, insanların içinde buldukları durumu duyguları da içerecek araçlar sunması ile mümkün olabilir. Kısaca, Post-Truth çağı ilan edilene kadar veya Batı kendisini Post-Truth olarak adlandırılabilir bir varoluşsal krizde veya ötekisine benzer bir şekilde tanımlanır halde bulana kadar, zaten duygular kamusal alanda kendilerine ait olan yeri sosyal medya platformlarında çoktan yavaş yavaş oluşturmaktaydı.

Bu çerçevede, eğer Post-Truth'un yılın sözcüğü ilan edilmesi ampirik anlamda yeni araştırma veya tartışmaları beraberinde getiriyorsa, genel olarak yılın sözcüklerine basitçe süreç takibi (*Process-Tracing*) tekniği ile bakmak bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıları, ileride daha güçlü ampirik çalışmalar ile test edilebilecek önemli birkaç sonuca götürebilir. İlk olarak, birey ve toplum olmak üzere iki temel aktör ekseninde, farklı ikili kombinasyonlardan oluşabilecek ilişkiler temel analiz seviyeleri olarak ele alınarak, sosyal ağlar veya çevrimiçi kitle iletişim ağları üzerinden ağırlıklı bir şekilde ilerlemeye devam edilebilir. Yani ikili ilişkilerin daha önce ampirik olarak gözlemlenmesi zor veya maliyetli olan alanları, dijital ilişki veya etkileşim süreçleri takip edilerek daha fazla veri sayesinde incelenebilir. Daha önce anlık veya takip edilmesi zor olarak nitelendirilen ve ölçülmesinde sıkıntı olduğu düşünülen duygular, Post-Truth çağında aktörlerin bıraktıkları dijital kanıtlar doğrultusunda çalışılabilir. Buna ek olarak, aktörlerin –özellikle bireylerin– özel hayatlarını pratik ederken aynı zamanda kamusal alana da dahil olmalarıyla birlikte, zaten artık çoğunlukla kabul edilen, “kişisel olan politiktir” görüşüne paralel olarak, kişisel olanla kamusal alan arasındaki fiziksel bariyerler yavaş yavaş ortadan kalkmış, her bir bireyin siyasi bir aktör veya kamusal gerekliliklere göre hareket eden bir aktör olarak hareket etmesi yerine, gündelik hayatlarını bütünü ile rasyonellik ölçütleri ötesinde siyasi alanda pratik etmesi durumu kabul edilebilir bir gerçekliğe dönüşmüştür. Son olarak, konu ile alakalı ileri sürülebilecek en önemli fakat ayrıntılı şekilde ampirik olarak test edilmemiş nokta ise kamusal alandaki etkileşimlerde klasikleşmiş diplomasinin aksine duyguların daha fazla gözle görünür hale gelmesi veya daha fazla etkili olmaya başlaması bir sonuç olarak ele alınabilir. İletişim araçlarında düz yazı ile ifade edilmesi daha büyük bir ustalık gerekecekken, gündelik yaşamda *emoji* ve türevlerinin kullanımı gibi basit bir değişim bile hayatın akışı içerisinde insanların tek bir tık, video veya herhangi bir görsel ile sevgisi, nefreti, beğenisi veya desteğini ortaya koyabilmesi aslında belirtilen sonuçların varlığını kabul etmemiz için yeterli olacaktır. Bu da bireylerin dahil oldukları sosyal veya siyasal faaliyetlerde akademide uzun zamandır pozitivist yaklaşımların kabul ettiği sınırlarda ölçülebilir bulunan değişkenlerin sayısında bir artışa neden olacak ve

mevcut nedensellik mekanizmaları gözden geçirmemiz ve alternatifleri hakkında hipotezler oluşturmamıza yarayacaktır.

6. SONUÇ

Öncü bu tartışma, Post-Truth tartışmaları açısından tam olarak neyi ifade etmektedir? Kısaca özetleyecek olursak, Post-Truth kavramı veya özellikle Brexit veya Donald Trump-siyaseti olarak belirtilen siyasi olaylar ile daha da popülerlik kazanan Post-Truth Çağı aslında bir anda bir vakum içerisinde ortaya çıkmamıştır. Bunun yanında Post-Truth'u belirli dinamiklerin ilerlemesi sonucu oluşmuş bir son değil, kendisini kriz içerisinde bulmuş olan toplumların geçirdikleri bir süreç olarak ele almak isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bahsi geçen toplumlar, kendisini ötekileri karşında rasyonalite üzerinden tanımlayan, duygulardan en azından kamusal veya siyasi alanda arındırdığına inanan ve ötekisine atfettiği siyasi davranışları bizzat kendi toplumu içerisinde yaşayan Batı topluluklarıdır. Bu nedendir ki, aslında Post-Truth kavramı Batı toplumuna özgü kullanılması gereken, zaten Batı'nın ötekisi için yıllardır farklı kavramlar şeklinde tanımladığı bir durum veya varoluşsal varsayımlar bütünüdür. Batı'nın ötekisine benzediği veya ötekisi ile var olduğunu iddia ettiği farklılıkları artık vurgulamadığı veya bir gerçeklik olarak siyasi alanında hissettiği bir durumdur. Ötekisine benzeyen, artık yeni farklılıklar arayışı içerisine girmesi kaçınılmaz olan Batı'nın bir krizi, siyasi alanda çeşitli süreçler sonunda kitlelerin sessizliğinin gitgide yok olduğu dönemde, duyguların artık reddedilemez bir hal aldığı özel bir durumdur. Bu nedendir ki Post-Truth kavramını çalışmak, duyguların göz ardı edilmemesi hatta belirli sınırlar dahilinde işin özüne yerleştirilmesini gerektirecektir.

Özellikle Batı'nın ontolojik varsayımları, Öteki'si ile arasından çizdiği sınırların netliği dikkate alınarak Post-Truth'un bir bozukluktan ziyade bir varoluşsal kriz olarak değerlendirilmesi duyguların siyasette çalışılması açısından çok verimli ve kapsamlı çalışma alanları açacaktır. Özellikle, ampirik anlamda gözlemlenmesi zor veya sıkıntılı olduğu düşünülen olgular, Post-Truth çağına doğru geçen süreçte bu makalede belirtilen kavramsal çerçeve boyutunda daha rahat çalışılabilir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, makalede ileri sürülen görüşler ve Post-Truth için yapılan varsayımlar bu makalenin kapsamından dolayı ampirik açıdan zayıf testlere tabi tutulmuş veya doğrulukları olasılıklı olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden makale yeni araştırmalar açısından gelecek vadetmektedir. En basit örneği, sosyal medya araçlarında duyguların ifade edilmesine imkân tanıyan gelişmeler veya evrimleşmeler klasik Süreç Takip Analizi (*Process Tracing*) veya Kritik Kırılma Analizi (*Critical Juncture*) gibi yöntemlerle güçlendirilebilir. Bu

da şüphesiz medya ve dünya siyasetini çalışmaları kapsayacak şekilde birçok disiplinler-arası çalışmaya, konu olabilecek kadar geniş bir alanı içerebilir.

KAYNAKÇA

Åhäll, Linda (2018), "Affect as Methodology: Feminism and the Politics of Emotion", *International Political Sociology*, 12 (1): 36-52.

Arkan, Zehra Nilgün (2022), "'Post-Truth' Kavramı Üzerine Türkçe Karşılık Denemesi", *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3 (2): 1-15.

Barbalet, Jack (2006), "Emotions in Politics: From the Ballot to Suicide Terrorism", Simon Clarke, Paul Hoggett and Simon Thompson (Der.), *Emotion, Politics and Society* (New York, NY: Palgrave Macmillan): 31-58.

Beiner, Ronald (2008), "Rereading 'Truth and Politics'", *Philosophy & Social Criticism*, 34 (1-2): 123-136.

Ben-Ze'ev, Aaron (2000), *The Subtlety of Emotions* (Cambridge, MA: MIT Press).

Bilgin, Pınar (2017), "Resisting Post-truth Politics, a Primer: Or, How Not to Think about Human Mobility and the Global Environment", *Global Policy*, 8: 55-59.

Crawford, Neta C. (2014), "Institutionalizing Passion in World Politics: Fear and Empathy", *International Theory*, 6 (3): 535-557.

Demirkol, Onurhan (2022), "Yanlış Bilincin 'Aydınlanmış' Hali: Bir Semptom Olarak 'Post-Truth'", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 36: 139-164.

Erdoğan, Emre ve Pınar Uyan-Semerci (2020), "Hakikat Sonrası Tartışmalarının Gerçek Olmayan Varsayımlarını Ele Almak: Akıl, Bilim ve Demokrasi Karşıtlığı", *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, Şubat: 83-108.

Fattah, Khaled ve Karin Marie Fierke (2009), "A Clash of Emotions: The Politics of Humiliation and Political Violence in the Middle East", *European Journal of International Relations*, 15 (1): 67-93.

Fluck, Matthew (2017), *The Concept of Truth in International Relations Theory: Critical Thought Beyond Post-Positivism* (London: Palgrave Macmillan).

Frankfurt, Harry G. (2005), *On Bullshit* (Princeton: Princeton University Press).

Gür, Kübra, Sare Civelek ve Bahar Yalın (2022), “Hakikat Ötesi (Post-truth) Çağın “Demokrasi” Anlayışı: Dijital Demokrasi Deneyimini Hater Filmi Üzerinden Okumak”, 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 21: 33-53.

Güven, Ahmet (2020), “Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi”, İnsan ve İnsan, 7 (23): 20-36.

Hofstadter, Richard (1964), *The Paranoid Style in American Politics, and Other Essays* (New York: Knopf).

Hopf, Ted (2010), “The Logic of Habit in International Relations”, *European Journal of International Relations*, 16 (4): 539-561.

Jasper, James M. (2006), “Emotions and the Microfoundations of Politics: Rethinking Ends and Means”, Clarke, Simon, Paul Hoggett ve Simon Thompson (Der.), *Emotions, Politics and Society* (New York, NY: Palgrave Macmillan): 14-30.

Keyes, Ralph (2004), *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* (New York: St. Martin's Press).

Köktürk, Milay (2020), “Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş”, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, 4: 35-55.

Linklater, Andrew (2014), “Anger and World Politics: How Collective Emotions Shift Over Time”, *International Theory*, 6 (3): 574-578.

Maiz, Ramón (2011), “The Political Mind and Its Other”, Engelken-Jorge, Marcos, Pedro Ibarra Güell ve Carmelo Moreno del Río (Der.), *Politics and Emotions: The Obama Phenomenon* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften): 29-70.

Marcus, George E. (1999), “Introduction: The Paranoid Style Now”, Marcus, George E. (Der.), *Paranoia within Reason: A Casebook on Conspiracy as Explanations* (Chicago: The University of Chicago Press): 1-12.

McGlinchey, Stephen, Leo S. F. Lin, Zeynep Selin Balcı ve Patrick Vernon (2022), *Global Politics in a Post-Truth Age*, (Bristol, England: E-International Relations Publishing).

McIntyre, Lee C. (2018), *Post-truth* (Cambridge, MA: The MIT Press).

McIntyre, Lee C. (2019), *Hakikat-Sonrası* (İstanbul: Tellekt) (Çev. Mehmet F. Biçici).

McNeil, William (2004), *Dünya Tarihi* (İstanbul: Imge) (Çev. Alaeddin Şenel).

Mercer, Jonathan (2014), "Feeling like a State: Social Emotion and Identity", *International Theory*, 6 (3): 515-535.

Mertek, Sefa (2020), "Post Truth'u Hannah Arendt ile Okumak", *Liberal Düşünce Dergisi*, 25 (97): 205-225.

Mirowsky, John ve Catherine E. Ross (1983), "Paranoia and the Structure of Powerlessness", *American Sociological Review*, 48 (2): 228-239.

Önder, Özden (2022), "Remembering Hannah Arendt in the "Post-Truth" Era", *Arete Politik Felsefe Dergisi*, 2 (1): 7-23.

Ost, David (2004), "Politics as the Mobilization of Anger: Emotions in Movements and in Power", *European Journal of Social Theory*, 7 (2): 229-244.

Oxford-Dictionaries (2016), "Post-Truth", <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=Post-Truth> (02.01.2021).

Özer, Yunus Emre (2023), "Post-Truth, Post-Truth Siyaset ve Yerel Düzeye Etkileri: Etik İlkeler Üzerinden Bir Değerlendirme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55: 365-377.

Pipes, Daniel (1996), *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy* (New York: St. Martin's Press).

Prozorov, Sergei (2019), "Why is There Truth? Foucault in the Age of Post-Truth Politics", *Constellations*, 26 (1): 18-30.

Read, Rupert ve Timur Uçan (2019), "Introduction: 'Post-Truth'?", *Nordic Wittgenstein Review*, Special Issue: 5-22.

Robins, Robert S. ve Jerrold M. Post (1997), *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred* (New Haven: Yale University Press).

Sarıhan, Zekeriya ve Raci Taşçıoğlu (2022), "Post-Truth Çağında Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturma Gücü: Yeni İnfaz Düzenlemesi Örneği", *İNİF E-Dergi*, 7 (1): 129-150.

Sartori, Giovanni (1970), "Concept Misformation in Comparative Politics", *The American Political Science Review*, 64 (4): 1033-1053.

Sartori, Giovanni (1984), *Social Science Concepts: A Systematic Analysis* (Beverly Hills, CA: Sage Publications).

Sasley, Brent E. (2011), "Theorizing States' Emotions", *International Studies Review*, 13 (3): 452-476.

Schindler, Sebastian (2020), “The Task of Critique in Times of Post-Truth Politics”, *Review of International Studies*, 46 (3): 376-394.

Schuessler, Jennifer (2016), “‘Post-Truth’ Defeats ‘Alt-Right’ as Oxford’s Word of the Year”, <https://www.nytimes.com/2016/11/16/arts/post-truth-defeats-alt-right-as-oxfords-word-of-the-year.html> (10.03.2021).

Selim, Ferdi (2023), “Post-Truth Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Kaygı-Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (1): 498-543.

Suveren, Yaşar (2023), “Hakikat Savaşları: Postmodern-Postyapısalcı Siyasetin Bakiyesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2): 742-760.

Tanrioven, Nail (2016), “Ordinary Othering and Re-discovery of the Self: Living and Unveiling the Representation of the Other among the Ordinary Turks”, Ph.D. Dissertation (University of Florida, Graduate School of Social Sciences, Gainesville, FL).

Tesich, Steve (1992), “A Government of Lies”, *The Nation*: 1-6.

Tesich, Steve (2021), “Yalanlar Rejimi”, *Cogito*, 104: 23-28, (Çev. Eren Ekin Ercan).

Ülkeryıldız, Evren ve Nilay Özcan Uslu (2021), “Hakikat Sonrası Bilincin Siber-Mekân Üzerinden Üretimi: Ağdaşın Kamusal Mekânı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1): 293-303.

Vogelmann, Frieder (2018), “The Problem of Post-Truth. Rethinking the Relationship between Truth and Politics”, *Behemoth: A Journal on Civilisation*, 2 (11): 18-97.

Weir, Lorna (2008), “The Concept of Truth Regime”, *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 33 (2): 367-389.